

A CÍMLEÍRÁSI SZABVÁNY MÓDOSÍTÁSÁNAK IRÁNYELVEI

Az Országos Szabványügyi Hivatal egy könyvtárosokból álló munkabizottsággal karöltve megkezdte a címleírási szabvány átdolgozását. Az alábbiakban közöljük az új szabvány megalkotásának irányelveit Horváth Magdának, a Könyvtár tudományi Szakkönyvtár vezetőjének megfogalmazásában. Az irányelvek a bizottság további tárgyalásainak alapjául szolgálnak.

Több mint tíz éve, 1952-ben került közreadásra első ízben a légnagyobb terjedelmű könyvtári szabvány, a magyar "címleírási kodex". Évtizedek egységesítési törekvése öltött benne testet s felbecsülhetetlen szerepet játszott könyvtári életünkben. Jelentőségét fokozta, hogy olyan időben készült el, amikor a könyvtárügy erős fejlődésnek indult, amikor a régi könyvtárak mellett nagyszámú új könyvtár kezdte meg működését. Ezek mind eligazítást vártak s azt meg is kapták; katalógusaik tehát már egységes alapokon épültek ki. De hasonló módon nagy szerepet kaptak a szabvány rendelkezései a régi könyvtárak munkájában, mindenek előtt az új feldolgozás területén, de bizonyos esetekben a rekatalogizálásban is.

Ma már tapasztalatok alapján lehet állítani, hogy a szabvány rendelkezései általában helyesek voltak. Mégis egy évtized múltán szükségszerűen felvetődik a kérdés, nem szorul-e egyes vonatkozásokban javításra, továbbfejlesztésre. Főleg indokolja a felülvizsgálatot három körülmény:

- a/ meg kell teremteni az összhangot a különféle szabványelőírások között;
- b/ jelentős előrelépés történt közben a katalógizálás nemzetközi egységesítése terén;
- c/ figyelembe kell venni az eltelt tizenegy év gyakorlatának tapasztalatait.

A címleírás kérdéseivel nemcsak az MSZ 3424 szabvány foglalkozik, hanem rajta kívül még a következők:

MSZ 3398 Szakirodalmi tájékoztató (dokumentációs) kiadványok,

MSZ 3497 Bibliográfiai hivatkozás,

MSZ 3963 Időszaki kiadványok (hírlapok, folyóiratok stb.) jegyzékeinek, illetve bibliográfiáinak szabályai.

A négy szabványt más-más időben különböző összetételű bizottságok tárgyalták, így természetes, hogy kisebb-nagyobb eltérések mutatkoznak előírásaikban. Fokozza a nehézségeket, hogy az érvényesség, a hatály nincs egész pontosan elhatárolva. Sokszor ugyanaz a könyvtári, bibliográfiai munka több szabvány hatálya alá is vonható, pl. a lelőhely-jegyzék az MSZ 3398 és az MSZ 3963, a folyóiratbibliográfia az MSZ 3497 és az MSZ 3963, a gyarapodási jegyzék az MSZ 3424 és az MSZ 3398 szabvány alá. Nyilvánvaló, hogy ez nem egészséges. A "Szabványgyűjtemények" * keretében való együttes kiadás során a szerkesztő igyekezett létrehozni az összhangot (általában láb-jegyzetek formájában), de ez nem volt minden esetben megoldható. Eltérés mutatkozik még az MSZ 3424 törzsszövege és az 1960-ban újra kidolgozott "Periodikák" c. rész között is. (Pl. háromnál több helynév esetén könyveknél egy helynév veendő fel, periodikumoknál kettő, ugyanez a különbség mutatkozik a kiadók vonatkozásában is.)/1961-ben Párizsban a Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetsége (IFLA) rendezésében lezajlott a nemzetközi katalogizálási konferencia 53 ország és 12 nemzetközi szervezet részvételével. Az alaposan előkészített konferencia a katalogizálás alapelvei és általános módszerei tekintetében - 12 szakaszban - megegyezésre jutott.**

Nyilvánvaló, hogy címleirési szabályzatunk próbója is a gyakorlat. Ezért meg kell vitatni, megállták-e a helyüket az annakidején kialakított szabályok.

Megemlítendő, hogy a szabvány módosításának a kérdésével foglalkozott az Országos Könyvtárügyi Tanács Katalogizálási Szakbizottsága, valamint a párizsi konferencia kérdéseinek megtárgyalására létesített vegyes bizottság. Mindkettő fontosnak tartja a felülvizsgálatot s a Párizsi Szabályzat egyes pontjait együttes üléseken általánosságban már meg is tárgyalta.

A szabvány tárgyalásánál négy kérdéskör napirendre tűzése kívánatos. Ezek: a hatály, a kiegészítések, a változtatások és a szerkezet.

I. A hatály kérdése

Az MSZ 3424 hatálya elsősorban "a könyvtárak és dokumentációs szervezetek katalógusaira" terjed ki, másodsorban érvényes bibliográfiákra, "annyi -
ban....., amennyiben különleges szempontok az eltérést nem indokolják". Fel-

* MNOSz szabványgyűjtemények 3. Könyvtári és könyvtári vonatkozású szabványok gyűjteménye. (Összeáll. Barta Gábor.) [Közread.] Magyar Szabványügyi Hivatal. Bp. Tervgazd. Kiadó, 1954. 212 p. 4 t. 21 cm.

** A Konferencia határozatait lapunk 1962. 1. száma (2-8. oldal.) közölte. Ugyanabban a számban (14-17. oldal) és az 1963. évi 1. számunkban (25-28. oldal) a Konferenciáról megjelent irodalom bibliográfiáját közöljük.

vethető a kérdés, maradjon-e érvényben továbbra is ez a koncepció.

Javaslat: A szabvány hatálya a könyvtári katalógusok és a bibliográfiák címleírásaira terjedjen ki. Az MSZ 3963 szabvány egyidejűleg hatályon kívül helyezendő.

A másik kérdés: valamennyi vagy csak egyfajta könyvtár számára legyen kötelező a szabvány. Jelen formájában az MSZ 3424 minden könyvtárunkra – a tudományosakra épp úgy, mint a nagyokra – érvényes. A Párizsi Szabályzatban ez áll:

"A szabványok tárgya és hatálya. Az alábbi szabályok csak a címfej és a rendszó megválasztására és formájára vonatkoznak, azaz azokra a legfontosabb elemekre, amelyek a címleírások rendjét meghatározzák a nyomtatott könyvek ama katalógusaiban, ahol a címleírások egyetlen betűrendben sorakoznak a szerzők neve, ill. ha ez nem megfelelő vagy nem kielégítő, a művek címe alatt. A szabályok elsősorban az általános gyűjtőkörű nagy könyvtárak állományát nyilvántartó katalógusok szempontjainak szemmel tartásával készültek, de ajánlatos őket más könyvtárak katalógusaiban és másfajta betűrendes könyvjegyzékekben is alkalmazni, olyan módosításokkal, amelyeneket e katalógusok és jegyzékek céljai megkívánnak."

Javaslat: Tartsuk meg a szabályzat általános jellegét; a változtatás hátralépés lenne. Nehézség a közművelődési könyvtáraknál egyedül az orosz nevek átírása miatt jelentkezett, az pedig egy másik szabvány ügye. Ellenben kívánatos rendelkezéseket beiktatni a lehetséges egyszerűsítésekre vonatkozóan. Legcélszerűbb lenne a szabványt kéthasábos változatban közreadni; az első hasáb a nagykönyvtárak, a második a kiskönyvtárak igényeit tartaná szem előtt.

II. Kiegészítések

1. A könyvtári gyakorlatban igen nagy s – úgy látszik – növekvő jelentősége van az egyszerűsített címleírásnak. Az MSZ 3424-nek hiányossága, hogy ebben a tekintetben nem ad kellő eligazítást. A könyvtárak kartoték-katalógusaik számára általában teljes címleírásokat készítenek, de a kötet-katalógusokban már felmerül az egyszerűsítés szükségége. Ugyanez a helyzet a gyarapodási jegyzékeknél, lelőhely jegyzékeknél stb. (Pl. Az OSzK kiadásában megjelenő Országos Gyarapodási Jegyzék – a kurrens KC – egyszerűsített leírásokat közöl.) A hiány áthidalása egyéb szabványok segítségével hívásával történik. A két utóbb említett jegyzékfajta pl. az MSZ 3398 keretében jutott szabályozáshoz, e-
gyebekben pedig a Bibliográfiai hivatkozás szabványa (MSZ 3497) analógiájára

járnak el a könyvtárosok.

Csak egyes paragrafusokban, mellékesen merül fel az MSZ 3424-ben az egyszerűsítés. Így pl. az elemző lapnál (174-175§.) a periodikumoknál (89, 91.§.) A kérdés azonban nincs kidolgozva, összefüggéseiben tisztázva. Bizonytalan a terminológia is. (Ami az MSZ 3424-ben "egyszerűsített címleírás", az MSZ 3497-ben esetleg "részletes hivatkozás"; amin még túl esik a "rövidített hivatkozás".)

Javaslat: Az MSZ 3424 végén iktassuk be önálló fejezetként az egyszerűsített címleírásra vonatkozó szabályokat.

2. A meglévő szabvány az újkori művek címleírására ad szabályokat, bár néhol következetlenül régi kiadványokból is hoz példákat. Tekintettel arra, hogy a könyvtárosok eligazítást várnak a régi könyvek kérdésében is, sőt a kiadványok sokfélesége miatt a szabályozás itt fokozatosan kívánatos, célszerű lenne kidolgozni a régi könyvek leírási szabályait is. Mindenekelőtt tekintetbe kell lenni az ún. "rég Magyar könyvekre" (RMK).

Javaslat: Az MSZ 3424 egészüljön ki a régi könyvek szabályaival, esetleg függelékként a főszöveghez.

3. Az MSZ 3424-ben elsősorban a könyvekre vonatkozólag dolgozták ki a kellő részletességgel a szabályokat. Később ujrafogalmazták a periodikumokat érintő szabályokat (kissé talán túl részletesen is); hasonló munka végződött el a térképek, zeneművek stb. esetében is. Különösen fontos a kisnyomtatványok szabályainak továbbfejlesztése s itt az ún. "csoportos feldolgozás" módszereinek beiktatása.

Javaslat: A térképek, a zeneművek és a kisnyomtatványok szabályai újradolgozandók, az eddiginél részletesebben. (A zeneművek között a hanglemezek is tárgyalandók.)

4. A Párizsi Konferencia Szabályzata alapján is fontos kiegészítések hajthatók végre. Ezek a következők:

A rendszó mellett beiktatandó a "címfej" fogalma.

Javaslat: A jelenlegi 5. és 6.§. közé új szakasz kerüljön a rendszőről és a címfejről.

Beiktatandó a "fő szerző" fogalma a megfelelő definícióval. (P 10.1)*

Javaslat: A 17.§. első bekezdése után kiegészítés.

Kívánatos az azonos nevek megkülönböztetése (P 8.22).

Javaslat: Új §. a 17.§. után

* Az alábbiakban P jellel hivatkozunk a Párizsi Konferencián elfogadott Szabályzatra. A P-t követő számok a Szabályzat paragrafusainak számai.

A változó nevű, ill. többnevű testületek esetében utalás kell az alkalmazandó névalakok kiválasztására (P 9.4). Ugyanigy a más testület alá rendelt testület önálló szerepeltetéséről (P 9.6)

Javaslat: A 61.§. elé kell két új szakaszt beiktatni.

Melléklapok tekintetében pótlólag felveendő a következő előírások:

- a/ melléklap készül a közreadó testületről, amennyiben nem minősül szerzőnek (P 9.2),
- b/ a testület nevét magában nem foglaló disztinktiv címről (P 11.23),
- c/ a szerzős mű címeről, ha feltételezhetően az alatt is kereshetik (P 11.22). (Az ajánlott melléklapok közé.)

Javaslat: Rendelkező rész a 62.§. ill. a 23.§. után, valamint a 172.§-ban.

III Változások

A Párizsi Konferencia eredményeképp számos változtatást kell végrehajtanunk. Közülük a legfontosabbakat alább külön felsoroljuk, részletesebben az 1. sz. melléklet tartalmaz javaslatokat.

a/ Szerzői névváltozatok esetében a Párizsi Szabályzat egységesen arra az álláspontra helyezkedik, hogy a leggyakrabban szereplő alakot kell standard formaként választani (P 8.2). Bár ez a rendelkezés lényegében összhangban van a mi 14.§-unkkal, annak pontosabb megfogalmazása kívánatos.

b/ A hazai szabványfordítások esetében a fordított címnek adja az elsőbbséget (19.§. a). A Párizsi Szabályzat fakultatív megoldást enged meg. Biztosítani kell egy mű valamennyi kiadásának összehozását legalább melléklap szinten. Megvitatható a PSz idevágó javaslatának elfogadása is.

c/ Nagyjelentőségű változás, hogy a testületi szerzők esetében az eddigi kettős változat helyett (név, ill. székhely) egységes alakra lehet áttérni (név). A Párizsi Szabályzat (P 9.1) szellemében az MSZ 3424-56-60. ai teljesen átfogalmazandók. Természetesen igen fontos részletkérdések merülnek fel, azok tisztázandók.

d/ Hasonlóan nagyjelentőségű döntés (P 10.3), amely gyűjteményeknél is megszüntette a kettősséget (általában cím, antológiáknál szerkesztő). Kívánatos a mi 78.§-unk megfelelő átdolgozása s az idevágó 44.§.b. módosítása is.

e/ Változó című periodikumok és sorozatok esetében a Párizsi Szabályzat (P 11.5) azt ajánlja, hogy a mindenkori címen történjék a katalogizálás. A hazai szabvány (86, 90, 118.§-ok) fakultatív megoldást engedélyez, lehe-

tövé teszi ugyanis az együtt-tartást is, a szétbontott feldolgozást is. Korszorúbb a párizsi ajánlás.

Javaslat: a fentiek szerint.

IV. Szerkezet

Az átdolgozandó szabvány szerkezete a következő két problémát veti fel:

1. Amennyiben az eddig külön szabványokban szabályozott kérdéseket (katalógus, bibliográfia, teljes, ill. egyszerűsített leírás) egységbe akarjuk összefoglalni, sőt egyéb bővítéseket is tervbe veszünk (régi könyvek stb.) a szabványnak egyrészt igen nagy terjedelme lesz, másrészt elkerülhetetlenül bonyolult a szerkezete. Felvetődik a kérdés, nem lenne-e célszerűbb forma, ha több rész-szabványból (szabványlapokból) állna a tervezett egységes egész. A bontás a következőképp alakulhatna:

- a/ könyvek cimleírása (függelék: régi könyvek cimleírása),
- b/ a többi kiadványtípus cimleírása (időszaki kiadványok, térképek, zeneművek stb.)
- c/ bibliográfiai hivatkozás.

Mindez azonban egységes összehangolt rendszert alkotna. Ha e felbontás mellett döntünk, az is elképzelhető, hogy az a/ és b/ alatt jelzett szabványegységek a nagykönyvtárak céljait tartanák szem előtt s külön, rövidített szabvány is készülne a kiskönyvtárak céljaira (valamennyi kiadványtípust összefoglalóan).

2. Külön kérdés magának a könyvekre vonatkozó szabályoknak a szerkezete. Itt a jelenlegi szerkezettel szemben felmerült egy olyan elgondolás is, amely az előírásokat két nagy fejezetben csoportosítaná:

- a/ a leírás problémái,
- b/ a címfej megválasztásának problémái.

V. Tárgyalási rend

Javasoljuk a következő eljárást:

1. Kerüljön először megvitatásra a szabvány hatálya, tartalma és szerkezete. (A jelen anyagban az I. és IV. fejezet.)

2. Utána kerüljenek megvitatásra a főbb problémák, amelyeket lényegében a jelen anyag II. és III. fejezete tartalmaz. Legfontosabbak a következők: a testületi szerző, a gyűjtemények, fordított művek rendszava, névelőzékek, szerzői névváltozatok,

3. A főbb problémák megvitatása után szövegtervezetek készüljenek a vita során megállapított szerkezet szerint. Utána ezek megvitatása következik.

A speciális anyag (térképek, zeneművek, kisnyomtatványok, régi könyvek stb.) szabályainak tárgyalásakor a szabványbizottság egészüljön ki megfelelő szakemberekkel.